

Antònia Vicens

per Sebastià Portell

dos mil vint

Retrats. Núm. 34

Antònia Vicens
—
per
Sebastià Portell

Antònia Vicens

Introducció	7
Hi havia hagut una guerra: primers anys al carrer del Rafalet	9
Nosaltres esperàvem un home	21
<i>39º a l'ombra</i> : la novel·la del boom	29
Bregar amb les paraules	37
Corrupcions i èxodes: del camp a la ciutat	47
Poeta jove als seixanta-cinc	59
Antònia presidenta	71
Bibliografia de l'autora	79

Introducció

Si ara podeu llegir aquest llibre és gràcies als socis i sòcies de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. Amb el seu vot varen decidir, la primavera de l'any passat, que el denovè Premi Jaume Fuster dedicat a reconèixer la trajectòria literària d'un escriptor o escriptora fos lliurat a Antònia Vicens.

El meu propòsit en aquestes pàgines és el de convidar-vos a entrar a l'univers vital i literari d'aquesta autora, amb qui ja vaig tenir l'honor i el gust de confegir el llibre *Antònia Vicens. Massa deutes amb les flors* (2016) i sobre qui, juntament amb Sebastià Perelló, vaig tenir cura del volum crític *Davant el fulgor. Per a llegir l'obra d'Antònia Vicens* (2019), amb la col·laboració d'una vintena d'escriptors, poetes, crítics i investigadors acadèmics.

Iniciadora de la Generació dels setanta a les Illes, escriptora dona en un món eminentment masculí, ploma pionera en el tractament de qüestions

com la corrupció política, la violència masclista o el narcotràfic, poeta jove als seixanta-cinc anys i referent indiscutible per a les generacions d'escriptors més recents, el seu llegat només és comparable al dels grans autors de la literatura universal.

L'ha escrit, al complet, entre Santanyí i Palma.

Ara, amb aquest llibre, és una mica més al vostre abast.

Sebastià Portell,
ses Salines i Barcelona,
primavera de l'any 2020.

I.

Hi havia hagut una guerra: Primers anys al carrer del Rafalet

*Vares créixer amb els apòstols entre barques i
xarxes. Amb ells vares assistir a les noces de
Canà i vares beure vi del miracle
empesa per l'eufòria de ciris que enverinava
l'ambient (hi havia hagut una guerra. El vi
i la sang tenien el mateix gust). També
vares jugar amb àngels: els que solquen
l'aire i els que només són les ombres dels morts.*¹

Antònia Vicens neix un dia de cada dia.

És dijous. Mentre les bombes retronen arreu d'Europa, en plena Segona Guerra Mundial, el règim feixista de Franco es manté oficialment neutral davant el conflicte. No passa el mateix dins el territori estatal, de portes endins: fins i tot en un dels po-

¹ VICENS, Antònia (2013). *Sota el paraigua el crit*. Palma: Lleonard Muntaner, Editor. «La Fosca». 17, p. 18.

bles més humils de l'illa de Mallorca, Santanyí, s'hi respiren la misèria i la repressió. Hi governen l'exèrcit i l'estructura eclesiàstica, els poderosos, els cacs. Hi ha qui decideix què es pot dir i què no. Hi ha qui decideix qui té el dret d'escriure. Hi ha qui encara no sap que escriure pot ser una manera d'esmicolar el totalitarisme.

Us heu d'imaginar que us dirigiu a Santanyí, poble entre pagès i mariner –*entre el corall i l'espiga*, que en va dir Blai Bonet– des de ses Salines, que tot just se n'acaba de segregar. Us heu d'imaginar que heu passat pels Llombards, que és un carrer amb més carrers que hi donen, i que heu superat uns quants revolts acusats, perillosos. A la vorera dels camins hi ha ametlers i mates llentiscles. Llavors, tot d'una, l'altitud ínfima damunt la plana general que ho domina tot: un poble que és un turó i que, a dalt de tot, hi té una església. Santanyí. Hi entrau, tot prenent el camí recte. Les parets són del color del pa, les persianes són de fusta. Les portes són obertes i algunes desprenen olors: de cuinat, d'espècies, de lleixiu. Arribau fins a l'aljub i allà girau a la dreta: el carrer del Rafalet. Si arribàssiu fins al final d'aquest carrer arribaríeu a cala Santanyí i al caló de ses Roques, però no ho fareu. Encara no. A una de les cases hi ha festa. Avui, dia 27 de març del 1941, hi ha una criatura que brama per primera vegada, que comença el seu pas pel món. Té els ulls blaus com dues coves entre roques, rínxols

rossos dalt del front. Amb les mans fa com qui pasta l'aire. Articula paraules que no sap amb la boca.

Antònia Vicens és l'única filla del matrimoni compost per Joan Vicens Vidal (Santanyí, 13 de juliol del 1910 - Palma, 2 d'agost del 2003) i Catalina Picornell Burguera (Campos, 11 de juliol del 1917 - Palma, 10 de març del 2008), un mariner i contrabandista i una mestressa de casa. Ha nascut en una casa sense llibres, en un poble sense biblioteca ni llibreria, i els únics llibres a què té accés durant la seva infantesa són els que li donen les monges a escola: catecismes i llibres de sants.

Abans de saber llegir, però, abans de poder escriure, Vicens ja pren consciència que les paraules poden contenir un poder immens:

De molt petita, escoltava les dones que parlaven enmig del carrer i veia que amb les paraules que es deien de vegades ploraven i de vegades reien. Vaig pensar: «Les paraules tenen molt de poder. Jo vull tenir paraules.» A més, també descobria que amb les paraules podia crear mons. Per exemple, el meu dormitori no tenia finestra. I jo, amb les paraules, podia posar-hi una finestra. Podia crear un paisatge, amb les paraules. Descobria el poder que tenien les paraules. «En vull moltes», pensava. Les col·leccionava. I així vaig créixer, somniant que seria escriptora.²

2 FUNDACIÓ MALLORCA LITERÀRIA (21 de març del 2020). *Dia Mundial de la poesia 2020: Conversa amb Antònia Vicens* (entrevista). Palma. <<https://www.youtube.com/watch?v=7rn2JSBVKg&feature=youtu.be>>

Un somni que no és del tot incompatible amb la manca de llibres de casa:

A casa meva no hi havia llibres. Al poble no hi havia una sola llibreria, ni biblioteca, i a l'escola tampoc no ens feien llegir contes; res per atiar la curiositat. No hi havia tampoc televisió. Només jugar al carrer i dones al voltant de la ràdio que escoltaven el capítol d'un serial radiofònic, sempre molt dramàtic, sobre amors impossibles o pecaminosos. Així, a les nits, per no avorrir-me, convertia les parets del meu dormitori en una gran pantalla i hi projectava imatges inspirades amb el que havia vist, i donava forma a allò que havia somiat. Meravellada, contemplava com davant dels meus ulls hi desfilava un món que jo mateixa anava creant. Un món que es podia eixamplar només amb la imaginació i que algun dia podria agafar amb les paraules.³

De fet, aquesta imatge de la pantalla cinematogràfica com a espai imaginari de projecció més enllà de les paraules serà recreada per l'autora en la seva primera novel·la, *39º a l'ombra* (1967):

–Per què no me dius què escrius?

–Coses que me passen pes cap. Per exemple, una nina que mira son pare com a homo, i coses que sent per aquí dins.

3 PORTELL, Sebastià (2016). *Antònia Vicens. Massa deutes amb les flors*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 13-14.

Na Maria es passava una mà pels pits planencs; el bolígraf entre els seus llavis fins i demacrats. Era prima i blanquinosa; però els ulls, que eren molt grossos, li brillaven com dos llumenerets blaus.

–Voldria que un dia tot lo món ho llegís, això que escric. Perquè fos més feliç. Però no ho diguis a ningú, ni t'atrevesquis mai a tocar aquesta plagueta. Jo sent moltes coses per aquí dins i veig cines per sa paret. De vegades veig això que jo escric posat en lletres de colors per ses voreres de ses carreteres. I sa gent s'atura a llegir-ho, i llavors ja ho és, feliç. Però no ho diguis mai. I, si mumare te demana què feim amb so llum encès tant de temps, tu digue-li lo mateix que jo, que jugam a endevinar coses.⁴

Molt abans d'escriure *39º a l'ombra*, molt abans fins i tot de publicar els seus primers contes i escrits, sobretot al diari local *Santanyí*, Vicens comença la seva personalíssima col·lecció de paraules. Com en un corol·lari, com en un mostrari de colors vius, l'autora guarda paraules que fan mudat, paraules que dolen, paraules que descriuen i d'altres que serveixen per escampar l'opacitat sobre el sentit que solen tenir. Bona part d'aquestes, segons reivindicarà al llarg de la seva trajectòria, sentides al carrer del Rafalet. D'altres engospades al vol anant a l'abeurador, més cap

4 VICENS, Antònia (2019). *39º a l'ombra*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 14.

amunt al poble, prop de la sortida cap a l'Alqueria Blanca, amb la seva amiga Maria Moja.

Val a dir, així mateix, que malgrat el paper repressor que jugava l'església en aquells temps, el contacte amb la cultura que li proporcionà l'ensenyament a ca les monges fou decisiu per l'autora de Santanyí. La recopilació seguia prenent forma:

Paraules roents, precioses, plenes de sons i de formes. Aviat vaig tenir-ne un altre cove ple. Però encara m'agradaven més les d'abans, les apreses al carrer. Així que un dia, el temps de la pregària, la meva veu, ja més ferma, va enlairar-se per damunt de les altres veus, negant, amb la meva cantarella, el parenostre i l'avemaria. Sor Maria Magdalena, molt alçurada, em va pegar damunt el cap amb el *puntero*, em va castigar a no anar a dinar, i a aprendre'm unes quantes oracions de memòria.

Tanmateix, l'única frase que vaig agombolar i que després va anar creixent com un riu dins un somni va ser «vinga a nosaltres el vostre sant regne». La repetia amb eufòria, plena de goig, imaginant-me ciutats de vidre, cases encantades, boscos llampants amb tota casta d'animals i pallassos botadors: un regne ple d'alegria.

Quan sor Maria Magdalena va venir a treure'm el càstig, creient-se que em trobaria emmorranxada en un racó, es va sorprendre en veure'm exultant, repetint la ditxosa pregària.

—A aquesta nina –va dir, mirant l'altra monja que l'acompanyava–, li passa alguna cosa estranya amb les paraules.

—Vull aprendre de llegir –vaig dir jo.

—Abans has d'aprendre de callar –va dir ella.⁵

La sentència de sor Maria Magdalena, recollida per la mateixa Vicens al volum autobiogràfic *Vocabulari privat* (1993), escrit conjuntament amb Josep Maria Llompart, és el signe de l'educació d'una època, que marca el caràcter i la literatura de Vicens per sempre: la manca de referents femenins positius més enllà dels preceptes de la *perfecta esposa*, l'asfíxia cultural que suposava la censura sobre la literatura catalana i la cultura en general, la tendència a la persecució moral, al càstig i a la penitència... La mateixa Vicens fou una de les assistents –o víctimes!– dels cursets per a jovenetes de la secció femenina de la Falange de las JONS, partit del règim que encara avui està per il·legalitzar.

Amb tot, hi ha llum: Vicens troba l'esperança, d'una banda, en la fantasia bíblica de les vides dels sants. Aprèn, llegint-les, que algunes dones que l'han precedida levitaven, guarien, feien florir els arbres sempre que els venia de gust. Troba Déu dins les cassoles, com santa Teresa de Jesús, i entén que

5 LLOMPART, Josep Maria, i VICENS, Antònia (2018). *Vocabulari privat*. Calonge: Adia Edicions, p. 67-68.

la vida pot anar més enllà del «casa, *cocina, calceta*» franquista, si fa no fa equivalent al lema nazi «*Kinder, Küche, Kirche*». Una altra vida és possible i per força ha de tenir alguna cosa a veure amb la seva col·lecció particular. Paraules, lletres, somnis. Aspiracions que superen el fet material de cada dia i que apunten cap a una nova realitat:

Escriure, per a mi, representava una necessitat enorme d'anunciar allò que no m'agradava. Aquell ambient on creixia no m'agradava, veia que hi havia molts pocs horitzons per a les dones i per això sempre dic que la mística em va salvar una mica perquè m'obria altres camins, immaterials sí, però almenys podia somniar.⁶

D'altra banda, l'esperança també aplega Vicens en la rebotiga d'una apotecaria. Ho narra a *Vocabulari privat*:

Un dia em vaig aturar a l'apotecaria d'en Bernat Vidal i Tomàs a comprar una caps de pastilles Juanola. Just quan em tornava el canvi de cent pessetes, em va dir:

—Ets tu que has guanyat un premi de dibuix?

—Sí... Jo...

—És una al·lota que pinta bastant bé –va dir ell, girant-se cap a una rotllana de cares serioses al voltant

6 PIETRELLI, Lucia (març de 2015). «Antònia Vicens: “Les novel·les les veus arribar, vénen frontals. La poesia no, la poesia és el vent”». A: *Veus baixes*, núm. 3, Palma, p. 191-192. <http://veusbaixes.cat/veusbaixes/3_files/VB3_17_Pietrelli.pdf>

d'una camilla.

Crec que va anomenar noms com Jaume Vidal Alcover, Josep M. Llompart, Llorenç Moyà, Miquel Pons...

—... jo –vaig aconseguir dir, el cap cot–, el que vull és escriure.

—Ah! –va fer, sorprès, l'autor de *Memòries d'una estatua*. Tot seguit va aixecar les seves celles abundoses, va esglaïar la seva mirada, assus-suaixí punyent, assus-suaixí esvaïda. Llavors, amb la boca mig closa, em va dir: –Escriu alguna cosa, i du-me-la.⁷

Vicens té un repte, ara: escriure. L'hi ha encomanat un dels màxims prohoms de la literatura catalana de postguerra, l'escriptor i activista cultural Bernat Vidal i Tomàs (Santanyí, 1918 - Palma, 1971), que a més tenia la ventura de ser l'apotecari del seu poble. Vidal manté contacte amb escriptors de tot l'estat i és un dels principals introductors de la Generació del 27 als cenacles literaris mallorquins d'aquell temps. És també qui esperona Blai Bonet a escriure i a publicar els seus primers poemes i qui, de fet, més endavant li salva la vida propiciant el seu trasllat al Principat per curar la tuberculosi que patia de petit.

Però, com pot haver-se fixat en ella, Vidal i Tomàs? Què n'espera, essent ella com és filla d'una

7 *Op. cit.*, p. 98.

família humil, on amb prou feines pare i mare sabien escriure el seu nom? El cas és que aquella jove de rínxols d'or decideix fer cas de l'apotecari. Ca seva no es troba a més de cinc minuts a peu de la farmàcia:

Vaig prendre alè i coratge i vaig presentar-me davant Bernat Vidal i Tomàs amb la narració ben estreta dins les mans. Record la petita sala amb la camilla ben calenta, les parets plenes de quadres, i la senyora àvia becant. En Bernat, concentrant damunt el seu nas opulent tota la seva immesurable capacitat furgadora, em va fer asseure i tot seguit va començar a llegir, ufanosament, com qui rosegava una cosa esmussa, trèvol, per exemple.

—Per què –em va demanar– no proves d'escriure això mateix amb la llengua que es parla al teu carrer?

—No en sé. Fins i tot l'avemaria me l'han ensenyada en castellà –li vaig contestar.

Tanmateix, vaig pensar, paraules del meu carrer en guard moltíssimes. Totes salades, com la ventresca, compactes, com el saïm. Aufàbies plenes. I vaig dir:

—Sempre he col·leccionat paraules, però no sé com fer-ho amb l'ortografia.

—És igual –va dir ell–, no te'n preocupis de l'ortografia.⁸

Vidal, idò, aboca Vicens a l'escriptura i la duu, també, a escriure en la llengua que millor coneix: el ca-

8 *Op. cit.*, p. 109.

talà de Santanyí, del carrer del Rafalet. És curiós, de fet, com un consell aparentment lleuger, casual, com és el d'obviar el pes que pot tenir l'ortografia en el procés d'escriptura pot haver tengut conseqüències en tants de sentits en la producció vicensiana: l'escriure al marge de cotilles, enllà de convencions, saltant, amb un bot àgil, els morrals de la norma. Això, però, vendrà després. Ara tenim una escriptora en potència que descobreix que també pot escriure en la seva llengua. Només li manquen els referents:

—Com és possible que sense haver llegit se t'hagi despertat aquesta curolla i aquesta aptitud per escriure? —em va demanar a mi, al mateix temps que s'ho demanava a ell.

—Jo sempre he llegit. Damunt les cares de les persones; damunt la pols del carrer; observant el tragar dels núvols...

—Prou! —va dir ell, tallant-me l'entusiasme— Convé que d'ara endavant llegeixis lletra impresa. Convé també... —Sí —em vaig anticipar—. Aprendre una mica d'ortografia.

—És clar, no et faria cap mal.⁹

És en aquest punt que Vidal i Tomàs proposa a Vicens una de les primeres grans tries de la seva carrera. Altra vegada, aparentment senzilla però amb ressonàncies futures que no es podran obviar.

9 *Op. cit.*, p. 110.

Li dona a llegir dos llibres, *As crónicas do sochantre* (1956), d'Álvaro Cunqueiro, i *Nada* (1945), de Carmen Laforet, que havia aixecat un gran revol quan havia guanyat el Premio Nadal de novel·la quan Vicens tot just tenia quatre anys. Després de llegir-les, Vidal vol que Vicens triï: entre la fantasia fosca de *meigas* i fantasmes de l'autor gallec o el realisme grisós d'aquella jove Andrea confinada al carrer Aribau de Barcelona. La resposta de Vicens és que ni l'un ni l'altre, sinó tots dos: una elecció que l'acompanya d'una manera o una altra al llarg de tota la seva producció, que decididament es resisteix a ser llegida *només* en clau de realisme o de fantasia, sinó tot el contrari. Què té de real, el pensament humà? Què d'inventat, l'ànima de les persones? És palpable, la bellesa? I el dolor? Pesa, l'amor?

Davant els dubtes, una joveníssima Vicens es rebel·la contra camins obvis i emprèn el seu camí des de la genuïnitat d'una veu que comença, però que ho fa amb tota la decisió. Ha nascut una escriptora.

II.

Nosaltres esperàvem un home

*(Buidada fragmentada
castrada:
Cotorreta cul cosit.*

*Volien convertir el camí de les dones
de sol a sol
en una vagina*

*en una flor
muda.)¹⁰*

Antònia Vicens escriu i escriu en la seva llengua, en bona part gràcies a la intercessió de Bernat Vidal i Tomàs. També és gràcies a ell que veu els seus primers textos publicats sobre el paper: és al setmanari *Santanyí*, on escriu textos més o menys de ficció, ben sovint relacionats amb la vida quotidiana al municipi. Com-

¹⁰ VICENS, Antònia (2009). *Lovely*. Palma: Moll, p. 69.

parteix capçalera amb Blai Bonet, Josep Maria Llompart, Jaume Vidal Alcover, el mateix Vidal i Tomàs o Camilo José Cela, entre d'altres. Com s'ho fa, però?

Els primers mesos, el funcionament és senzill: Vicens escriu a mà, a casa o allà on pot, i en tenir els textos acabats els duu a l'apotecaria, on Vidal els passa a màquina. Ens hem de situar a meitat dels anys cinquanta, quan tenir una màquina d'escriure era un luxe inaccessible per gairebé tothom. Segons la mateixa Vicens recorda, només Vidal, Perico Pomar, també col·laborador i mantenidor del *Santanyí*, i el capellà del poble en tenien una. En temps de carestia, qui és que es pot permetre el luxe de la tinta?

Hi ha un dia, però, que Bernat Vidal li diu prou. Que cal que aconsegueixi una màquina d'escriure i que es transcrigui ella mateixa els escrits, perquè ell no dona a l'abast. Ho fa, segurament, en un gest més altruista, pensant en el futur d'aquesta vocació naixent, que en la seva mandra. Si més no això és el que suggereix la perspectiva: és aleshores que el pare de Vicens, per qui ella sent una devoció que traspua en gairebé totes les figures paternes de la seva obra, li regala la seva primera màquina d'escriure, una Smith Corona, que ha aconseguit gràcies al contraban.

Més de cinquanta anys després l'autora en parla a *Lovely* (2009):

Em va enviar una màquina d'escriure de contraban
quan a les altres cases les cadires de bova
estaven esfondrades
el pare.

La gent no tenia temps per seure.
Per no gastar electricitat
feien fills.

Eren els anys de l'èxtasi
i de la submissió als astres.

A la claror d'una espelma
desafiava els manaments de la relativitat
teclejant amb ràbia. [...] ¹¹

El poema continua, però ja transita altres camins que per ara encara no prendrem. Parlarem de la Vicens primerenca, que va viure com una evolució natural el pas dels seus escrits al *Santanyí*, amb el que suposava el suport del pare amb aquesta Smith Corona que l'ha acompanyat a totes les cases on ha viscut, a l'escriptura de narracions breus.

És, de fet, aquest format que li suposa el seu primer premi literari: el Premi Vida Nova de Canto-nigròs, que li va ser concedit l'any 1965 pel recull *Banc de fusta*. Un volum breu i amb tota la frescor i la

¹¹ *Op. cit.*, p. 73-74.

innocència d'un primer llibre, però que alhora ja conté algunes de les preocupacions que vertebraran la poètica vicensiana: el trànsit entre el món real i l'imaginat o el pensament, la focalització en les subjectivitats marginals, ben sovint dones i de classe oprimida, i una indefugible preocupació per la plasticitat del llenguatge. Si a *El far* de Virginia Woolf aquesta preocupació és representada per la pintora Lily Briscoe, que té la seva visió quan la novel·la arriba a la seva fi, a *Banc de fusta* també hi ha un dels protagonistes que pinta, com Vicens mateixa, i plasma d'aquesta manera aquest neguit impossible per prendre amb els dits dels mots el que l'autora percep.

Val a dir, en tot cas, que aquest primer premi ja suposà a Vicens una sorpresa ben agredolça: *Banc de fusta* fou el primer tast del masclisme recalcitrant que predominava en la societat de l'època. L'autora ho relata a *Vocabulari privat*, també, arran del seu viatge al Principat per recollir el guardó:

A la fi vaig sentir que cridaven el meu nom pels altaveus, però en masculí, «Antoni Vicens», deien. Amb timidesa vaig pujar damunt l'entarimat a rebre el guardó, i va ser el mateix [Joan] Triadú que, del tot astorat, m'entimava: «Nosaltres esperàvem un xicot, quina sorpresa, una prosa tan vigorosa com la seva...»

Per què dimonis, vaig pensar, a una prosa vigorosa li han de dir prosa masculina? Però no vaig dir res, estava massa atabalada.

Tot seguit va haver-hi el dinar, davall un envelat. Vaig compartir taula amb Pere Calders, acabat d'arribar de l'exili; Folch i Camarasa; Miquel Martí i Pol...

Damunt les dotze de la nit ja tornava a ser a Cala d'Or, gaudint d'un cel llampant i d'un aire fresquívol com un tassó de granellada de llimona. Mentre el silenci expectant de la matinada s'omplia de correnties, com si els llimerols de la mar i les ratxes del vent, en el seu constant pelegrinatge, es trobassin per fer realitat les seves més íntimes i agosarades confidències.

A mi, tanmateix, impedint-me conciliar el son, em burxava la pregunta aquella: per què, a una prosa vigorosa, li han de dir, precisament, exclusivament, masculina?

Encara ara no ho veig clar.¹²

En una conferència sobre la seva obra, pronunciada l'any 2003 sota la petició de la Universitat de les Illes Balears, Antònia Vicens reconeix que la seva infantesa havia transcorregut en un ambient ple de «[d]ones engreixades una mica com l'aviram, per a delit dels homes»¹³, i situacions com la viscuda amb Triadú, tot just començar la seva carrera literària, eren la mostra més clara que el camí no seria fàcil.

¹² *Op. cit.*, p. 148.

¹³ PONS, Margalida; i SUREDA, Catalina (ed.). «Antònia Vicens». A: *(Des)aïllats: narrativa contemporània i insularitat a les Illes Balears* (2004). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 261.

Al discurs-entrevista d'agraïment per la concessió del Premi Nobel de Literatura, l'escriptora canadenca Alice Munro fa referència a una de les preguntes que més va haver de sentir quan era jove i la seva aventura literària tot just s'iniciava: «Qui et penses que ets?».¹⁴ Una sentència que, de fet, va acabar donant nom a un dels seus més cèlebres llibres de relats, traduït al català per Dolors Udina.

Quan l'entrevistador li planteja aquesta qüestió, Munro respon:

Bé, vaig créixer al camp, vaig créixer amb gent que era a grans trets escocesa-irlandesa, i no intentar-ho amb massa ganes era un pensament molt generalitzat: mai no et pensis que ets intel·ligent. Aquesta era una altra imatge ben popular: «Ah, et penses que ets intel·ligent.» I per fer qualsevol cosa que s'assembla a escriure t'ho has de pensar, que ets intel·ligent, ni que sigui una estona. Però jo era una persona peculiar.¹⁵

Nascuda deu anys abans que Vicens a l'altra banda de l'Atlàntic, Munro verbalitza uns impediments i un recel en l'ambient que bé podrien coincidir amb

14 ÅSBERG, Stefan (7 de desembre del 2013). *In Her Own Words. Nobel Lecture in absentia* (entrevista). Canadà: Acadèmia Sueca, Companyia de Telecomunicacions Sueca i Televisió Sueca, p. 327. La traducció de l'autor. <<https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/munro-lecture.pdf>>

15 *Ibidem*.

l'entorn que va veure com l'autora de Santanyí començava a escriure i a publicar: que elles existissin no estava previst a la història.

Hi varen ser, però. Hi són ara.

III.

39º a l'ombra:

la novel·la del boom

Banc de fusta, el premi que rep i la seva publicació al segell aleshores més important de les Illes, l'Editorial Moll, són només el principi. El boom de la narrativa d'Antònia Vicens, de fet, arriba amb *39º a l'ombra*.

Si al primer apartat d'aquest llibre us hem dit que no prenguéssiu el carrer del Rafalet cap a la mar ara us convidam a abocar-vos-hi de planxa: som a finals dels anys seixanta, el clos municipal ha quedat petit per les dues rodes de la bicicleta de Vicens i ella, juntament amb una amiga d'infància amb qui és acusada de *puça* per part dels vilatans, en el millor dels casos, comença a fer feina a l'hotel Ariel de Cala d'Or.

Són els anys de l'anomenat boom turístic, el règim franquista es renta la cara amb bitllets de dòlar que arriben dels Estats Units i tota Europa sembla oblidar les vergonyes del feixisme que fins fa quatre dies beneïa el Caudillo a canvi d'una estona

de sol i vent. Mallorca és l'escenari perfecte per aquesta coartada i les platges de Santanyí, entre les quals Cala d'Or, un dels seus balcons més privilegiats.

És en aquest context que Antònia Vicens, que treballa com a secretària del director de l'hotel, comença a escriure la que serà la seva primera novel·la. Al principi ho fa al despatx mateix on fa feina de dia, però tot d'una la'n fan fora perquè li diuen que allà hi gasta massa llum. Això la duu a recloure's al lavabo del bungalou per a treballadores que comparteix amb la seva companya: mentre una dorm l'altra tecleja enfebrada a la Smith Corona, asseguda literalment a la tassa del vàter. Tancada allà, la literatura no molesta.

No us penseu, en tot cas, que l'ambientació turística de *39° a l'ombra* sigui un pretext per a la celebració i el colorisme gratuït. Vicens, en aquest sentit, ho té ben clar:

Abans d'escriure *39° a l'ombra* vaig pensar: ¿què escric, sobre el món de la platja, cossos bronzejats amb olor de mar i Delial i balls a les terrasses de l'hotel amb senyores sofisticades, o sobre els treballadors de l'hotel? Hi havia pel·lícules espanyoles famoses sobre el turisme que venia, tot molt superficial, en pla còmic, i en vaig voler fugir. Vaig triar el món dels obrers.¹⁶

16 PORTELL, Sebastià (2016). *Antònia Vicens. Massa deutes amb les flors*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 27.

Una altra decisió a tenir en compte a l'hora d'entendre l'òptica vicensiana. Per tant, el paisatge de 39° a l'ombra és, més que el de l'evasió pura i dura, el de la desolació:

[L]a majoria dels clients de l'hotel era gent molt trista. Havien viscut la Segona Guerra Mundial. Sobretot, record moltes dones alemanyes –alguna es va intentar suïcidar, a l'hotel–, amb aquella cara de pena, de voler oblidar. Unes havien perdut l'home, unes altres el germà, el fill. Era com si cada una dugués un mort dins la maleta. Per tant, aquell món que vist des de fora pareixia tan alegre, superficial, allò que alguns anomenaren el *boom turístic*, jo ho contemplava com un gran dol. Homes, però sobretot dones –d'homes n'hi havia pocs– que de dia prenien el sol, bevien cervesa o s'engataven de whisky i a les nits cardaven a la platja, sí, però sobretot ebris de pena. La gent de Santanyí només hi veia pecat, disbauxa. Quant a la meva amiga i jo, naturalment anàvem moltes nits a passejar una estona per uns carrers de cop i volta plens de bars i música i a la Sing-Sing, la primera discoteca que hi va haver a Cala d'Or, i una de les primeres a Mallorca on vaig ballar com una boja. I de dia, quan no treballava, sempre anava descalça per sentir el tacte de la terra. Però per res no era un món simplement de llibertats i d'alegria.¹⁷

17 *Op. cit.*, p. 25-26.

També és el de la invasió, en més d'un sentit:

Record que una alemanya em va dir que havia estat educada en la religió catòlica i s'havia trobat a ella mateixa llegint *39º a l'ombra*. Qualsevol poble que havia patit una guerra era Santanyí, o bé Santanyí era qualsevol poble que havia patit una guerra. I Cala d'Or era com qualsevol altra cala on comença a haver-hi turisme i hi comença a haver explotació: de les persones i del territori primer, i en el nostre cas una espècie d'atac frontal contra la llengua. Perquè duent molta part del servei de la península feien que per entendre'ns haguéssim de parlar en castellà. Era una maniobra molt hàbil per part del franquisme.¹⁸

Amb *39º a l'ombra*, idò, Antònia Vicens escriu les vergonyes d'un sistema que comença a complaure's en ell mateix: demostra com la lluentor de les cremes solars també pot ser la suor freda després del trauma, com les gateres dia sí i dia també a les tavernes i als *cocktail bars* també poden ser la catarsi d'una ferida que no cicatritza.

És en aquest sentit que la novel·la de Vicens ha estat considerada el tret de sortida de l'anomenada Generació dels setanta a les Illes Balears. En parla un vell conegut, Josep Maria Llompart, al pròleg d'un llibre de Maria-Antònia Oliver:

18 *Op. cit.*, p. 26-27.

¿Hi ha alguns trets característics, diguem-ne “generacionals”, que ajudin a definir la narrativa mallorquina dels 70? Encara manca perspectiva, és clar; però, tot i així, ens arriscaríem a assenyalar dues constants més o menys precises. D’una banda la consciència de crisi –relacionable d’alguna manera amb la visió pessimista de Villalonga–, i, d’una altra, el transcendiment del realisme tradicional cap a un altre realisme que, tal volta un poc gratuïtament, va ser qualificat de “màgic”, estilitzador i distorsionador de la realitat objectiva.¹⁹

Ara, amb la perspectiva que Llompart reclamava, podem corroborar que la Generació dels setanta es limita sobretot, potser, a la producció dels anys setanta. Sembla una obvietat, però no ho és. Si bé en un moment donat la mateixa Vicens, Biel Mesquida, Maria-Antònia Oliver, Guillem Frontera i tants altres coincidiren en la textualització d’un ambient i un aire social determinats, les seves trajectòries han seguit camins ben diversos en el futur, la majoria ben reeixits.

Això no lleva que Vicens, en tot cas, en sigui la primera:

La visió a partir del temps present i centrada en aquest temps present s’inaugura, a parer meu, en el lllindar

19 LLOMPART, Josep Maria. «Pròleg» A: OLIVER, Maria Antònia, *Cròniques de la molt anomenada Ciutat de Montcarrà* (1991), «Biblioteca Bàsica de Mallorca», 43. Palma: Moll, p. 10.

dels anys setanta, amb l'aparició de *39º a l'ombra* (1968) d'Antònia Vicens. Aquesta novel·la, fresca i ingènua, esburbada i magnífica, plena de bellesa i de màgia, assenyalava un tomb decisiu en el procés evolutiu de la narrativa mallorquina i hi inaugurava el seu període més recent.²⁰

En una mateixa línia en parla el poeta Bartomeu Fiol, que considera la novel·la «el toc de campana que, entre nosaltres, marca la sortida a l'escenari de la democràcia de la Generació dels setanta, aconseguint la narrativa desplaçar del primer lloc la poesia»²¹.

Més enllà del fet que Vicens fos la veu pionera de la Generació dels setanta a les Illes, un altre fet ben remarcable, palpable ja des del naixement d'aquest llibre, en marca el seu caràcter de boom: la concessió, l'any 1967, del Premi Sant Jordi de novel·la. Ho heu llegit bé: només amb vint-i-sis anys, essent dona, pobra, autodidacta i nascuda a la perifèria de la perifèria, Antònia Vicens guanya el premi més important de la literatura catalana del moment.

El rebombori és majúscul, és clar: més d'un es posa les mans al cap en veure que aquell any el tros

²⁰ Ibídem.

²¹ Fiol, Bartomeu (24 de maig de 2002). «Una reedició de lectura obligatòria». *Diari de Balears*. Palma.

de pastís no ha tocat a cap dels que se solien asseure a taula, mentre que d'altres acullen aquesta nova veu amb les festes i les atencions que es mereix. Jaume Vidal i Alcover i Maria-Aurèlia Capmany, per exemple, faciliten l'accés de Vicens a tot un entramat de feines literàries i radiofòniques a la capital catalana. Li cerquen allotjament, ingressos, totes les comoditats possibles. Però ella, avesada a caminar descalça sobre la platja de Cala d'Or, en veure que a Barcelona el fum de les fàbriques tapava les estrelles, de seguida té clar que aquell no és el seu lloc. Al cap de pocs dies d'intentar l'aventura barcelonina, Vicens torna a Mallorca per una parcel·la de cel.

Tries personals a banda, des d'aleshores la novel·la ha fet el seu camí i ha estat reeditada més d'una vegada: l'any 1990 entrava a formar part del cànon de la literatura mallorquina amb la seva incorporació a la Biblioteca Bàsica de Mallorca, impulsada pel Consell Insular i l'Editorial Moll, i encara l'any 2002 apareixia en format de butxaca a Edicions 62. Més recentment n'ha aparegut una nova edició amb motiu del seu cinquantenari a la col·lecció «Artificium» de Lleonard Muntaner Editor.

També ha estat traduïda: l'any 2001 el segell alemany Elfenbein publicava *39° im Schatten* en versió de Jenny-Petra Farian i l'any 2007 l'editorial espanyola Calambur publicava *39° a la sombra*, traduïda pel poeta Jaume Pomar.

Mentrestant, gràcies a la seva reedició més recent i a tots els exemplars d'edicions passades repartits entre biblioteques i llibreries familiars, la novel·la continua fent-se lloc entre les generacions més joves, els fills i els nets d'aquells que un dia es veieren retratats en les seves pàgines. Descendants alguns d'ells, potser, de qui un dia cridà Vicens al seu despatx per dir-li que si tornava a escriure sobre el món del turisme no tornaria a trobar feina en tot Mallorca. La censura, que té les urpes allargades, va detectar de seguida el seu potencial transformador. El mal, però, ja estava fet: la tinta corria per totes les cases.

No es pot dir sempre, tot això, d'una novel·la escrita damunt la tassa d'un excusat.

IV.

Bregar amb les paraules

I ara, què? Després de publicar els seus dos primers llibres i de causar un petit estremiment en el sistema literari català dels anys seixanta, Antònia Vicens és indubtablement una escriptora. Quina o quines direccions ha de prendre, però, el seu recorregut? Quan ja triomfes al principi, què és el que et queda per fer?

Tot observant la producció de l'autora en els anys que segueixen *39° a l'ombra*, és evident que Vicens emprèn un procés d'autoconsciència i de perfeccionament. De bregar amb les paraules, per dir-ho en el seu idiolecte particular. En parla la també escriptora Maria Barbal al volum crític *Davant el fulgor. Per a llegir l'obra d'Antònia Vicens* (2018):

La narrativa d'Antònia Vicens m'admira per aquesta capacitat de crear densitat. La dels personatges, la de l'ambient, la de les lleis que regeixen la vida en

qualsevol espai. Però la densitat ve expressada amb una admirable agilitat. Les frases es succeeixen a un ritme dansant. La perfecció de l'estil, gràcies a la tria del mot precís, fa que s'avanci delerosament en la lectura. El tronc de l'argument, amb les seves branques, fulles i brots, penetra en el lector per mitjà d'una sintaxi nítida i un lèxic esplèndid. Mots dolços, punyents, fotetes, elegants, enlairen la percepció del text, acompanyen la personalitat dels personatges en cada diàleg, deixant el lector inundat de bellesa. En la seva prosa, els mots mallorquins brillen com joies valuoses i autèntiques afegint color al sentit de les frases. Són ells, vehiculats per un estil directe i lliure, la sorprenent capacitat de síntesi i el fet d'abordar un interessant nombre de temes, els que converteixen un món de personatges aparentment corrents en un univers literari únic, immens, perdurable.²²

La dècada dels setanta és per a Vicens la de nous desvetllaments: l'escriptura després de la pròpia eclosió i després d'un èxit social difícil de comparar amb cap altre fenomen literari del moment. És en aquest sentit que l'autora emprèn una aventura cap al format més breu de la *nouvelle*, amb *Material de fulletó* (1971),

22 BARBAL, Maria (2018). «Antònia Vicens: La densitat àgil. Una lectura de la seva narrativa». A: *Davant el fulgor. Per a llegir l'obra d'Antònia Vicens* (ed. Sebastià Perelló i Sebastià Portell). Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 17.

i els contes que la segueixen recollits en aquest mateix volum.

Cal destacar, d'aquest llibre, la persistència de Vicens a retratar un ambient reclòs com és el de la Mallorca de postguerra, malgrat la suposada obertura *desarrollista* i els anys del boom, però també una novetat important: la inclusió de certs personatges clau en el caràcter polièdric de la crítica social. M'explic: a *Material de fulletó*, que eminentment narra la història d'una jove de classe baixa que s'enfronta a un embaràs no desitjat, s'hi denuncien algunes de les vergonyes del tardofranquisme i, per tant, també del patriarcat. Passa, però, que l'autora decideix retratar també alguns dels cercles que, com un ressò llunyà i molt regional del Maig del 68, s'havien format a Mallorca. Cercles de joves esquerranosos, dogmàtics i sempre amb paraules transcendents a la boca, però que malauradament, a l'hora de veritat, són tan hipòcrites o més que *els de sempre*. Cap d'ells no té una solució clara per a la protagonista d'aquesta història, més enllà de la condemna d'uns i el paternalisme dels altres.

No és cap sorpresa, idò, que aquest llibre generàs algunes enemistats a Vicens quan certs autors mallorquins, amb estudis, pertanyents a organitzacions estructurades clandestines, s'hi veieren irremediablement caricaturitzats:

[H]i va haver amics que [...] em varen començar a girar l'esquena, em feien lleigs perquè s'hi havien

sentit retratats, en aquesta novel·la. Es varen creure que me'n fotia un poc d'ells. Quan jo, quan escrivia la novel·la, no hi pensava gens, en ells, i poc em preocupava el que feien. I encara ara no sé de segur si cap d'ells es va dedicar a l'apostolat obrer. Encara que, després de molts anys, el mateix Antoni Serra em va confessar que sí, que un parell s'havien empenyat molt. Que per això varen començar a dir que la novel·la era una merda. Bé, misèries del món literari!²³

La festa de tots els morts (1974), la següent publicació de Vicens, és també especial per tota la vida que amaga. A l'inici del seu procés d'escriptura, a l'hivern, l'autora aprofita el tancament de l'hotel per la fi de la temporada per recloure's unes setmanes al monestir de Montserrat. És allà on coneix Carles Hernández, amb qui menys d'un any després es casa i amb qui té, l'any 1975, el seu únic fill, Hèctor. Aquesta dada és important, ja que és des de la perspectiva de la maternitat futura que Vicens combina la trama sobre explotació laboral que vertebrava aquesta novel·la amb una autèntica poètica sobre el descobriment del món a través de les paraules. Als seus trenta-tres anys, a punt de tenir una criatura, Vicens recrea el seu desvetllament lingüístic i creatiu abans de viure, en una

23 PORTELL, Sebastià (2016). *Antònia Vicens. Massa deutes amb les flors*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 37-38.

segona persona molt propera, el de l'infant que ha de venir.

El naixement d'un fill, el matrimoni, el canvi de la vida a Santanyí per la vida ciutadana... La segona meitat dels anys setanta és un moment de canvi constant per a Vicens. En aquest temps, l'autora deixa enrere les feines administratives al món del turisme –treballa, també, com a mecanògrafa en un bufet d'advocats laboralistes, molt resistents al règim– i funda la que serà la seva segona casa durant més de vint anys: és L'Ocell de Foc, una botiga de ceràmica i d'artesanía propera al Museu de Mallorca i a la Seu, a Palma. I si bé aquest espai de seguida es converteix en un lloc de pas habitual de la flor i nata de la literatura mallorquina –hi desfilen noms com el mateix Llompart, Xesca Ensenyat, Guillem Cabrer, Vidal Alcover, Capmany...–, aquests no són anys fèrtils per a Vicens en l'àmbit de l'escriptura. Es dedica, sobretot, a la botiga i a la criança del seu fill, que vol viure amb tota la plenitud.

El retorn de Vicens és, com a mínim, sonat: amb *La santa* (1980), la narradora efectua el primer viatge en el passat de la seva carrera i ho fa per escriure allò que no havia pogut escriure en el moment de viure-ho, amb ulls d'infant. És una història arrelada indefectiblement al poble, deutora i condemnada a aquest, una mena de desfilada de figures que podrien trobar-se al Santanyí dels anys quaranta

però també a qualsevol altre poblet mediterrani que es trobàs sota l'ombra d'una dictadura. A *Antònia Vicens. Massa deutes amb les flors* (2016), l'autora parla sobre el caràcter d'aquesta regressió:

volia que es mantingués intacta la perspectiva infantil –la protagonista té quinze anys– de la narració en primera persona. I fer que la història avançàs, fragmentada, per així mostrar l'alienació i l'opressió d'un món silenciàt, tants tabús imposats per unes tradicions estrictes. És a dir, devia cercar l'essència, la puresa, més en la imaginació que no en la raó.²⁴

«Entre històries de miracles, curiositat sobre l'amor i anècdotes de guerra», segueix, «el meu cap era una olla de caragols».²⁵ En aquest sentit, en un article extens sobre la novel·la, Maria Guasch ha interpretat aquesta voluntat d'estil com «l'expressió narrativa de l'alienació i l'opressió d'un món silenciàt pels tabús imposats per estrictes tradicions morals i religioses, en el context de la Mallorca rural de postguerra».²⁶

I és ben bé així: la història de *La santa* és la d'un poble contada a través dels ulls d'una nina. Hi

²⁴ *Op. cit.*, p. 53.

²⁵ *Op. cit.*, p. 58.

²⁶ GUASCH, Maria (1996). «La Folla abocada a la finestra: simbologia de l'espai femení a *La santa* d'Antònia Vicens». A: *Actes del setè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica* (Berkeley, 1993). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 86.

apareixen tot un seguit de personatges que no per ser aparentment estereotipats deixen de ser verídics i característics d'un temps i d'un moment concrets: el guàrdia civil, pare de la criatura, el capellà, la veïnada boja, l'arribada dels primers estrangers... A la conferència a la Universitat de les Illes Balears que ja hem citat, Vicens ho explica així:

La gent vivia poruga, subjugada a mil supersticions. Tenia por dels mateixos veïnats. Dels somnis. No hi havia delinqüència com ara, però cada poble solia tenir el seu lladre particular, el seu *borratxo*, el seu boig, el capellà femeller, el metge que ficava mà a les pacients, la puta que mai no faltava a cap sermó; personatges que donaven una pinzellada de pintoresquisme a un ambient tristament uniforme.²⁷

I la figura de la mare, és clar. El principal conflicte de la novel·la, de fet, parteix de les frustracions que ella projecta en la seva filla. Model frustrada, la mare persegueix a través de la seva filla una notorietat social que ella no va poder assolir en els anys de joventut. Al poble s'hi ha de fer una romeria per rebre la talla d'una marededeu i s'ha de decidir qui representarà el fulgurant paper de protagonista i, per descomptat, la mare vol que qui ho faci sigui la seva filla.

27 PONS, Margalida; i SUREDA, Catalina (ed.). «Antònia Vicens». A: *(Des)aiïllats: narrativa contemporània i insularitat a les Illes Balears* (2004). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 264.

Segons Guasch, a *La santa* la narradora «rebutja la figura de la mare, amb la folia i les seves implicacions, i des d'un primer moment la folla abandonada a la finestra es configura com a model negatiu que ha d'ésser superat».²⁸ La mare, que manté converses amb la veïna boja pel celobert, és associada a un univers de normes socials i cotilles, mentre que el pare hi apareix, com ja havíem avançat al segon apartat d'aquest llibre, absolutament idealitzat:

[La narradora] pren la decisió conscient d'admirar-lo, malgrat l'ambient de misèria i fracàs que l'envolta, reforçat per una culpabilització constant de la mare, que el culpa de la seva infelicitat i de la misèria de la família, per un acte deshonorós (orinar en públic) que l'obligà a sortir de la Guàrdia Civil i a renunciar a un cert prestigi social.²⁹

La mateixa veu narrativa ho expressa així de clarament: «I mentre em desvestia, turgències pel meu cos de cop envestides, vaig pensar: si mon pare va pixar enmig de sa plaça, jo admir mon pare.»³⁰

El títol que clou el que podríem considerar aquest primer cicle en la narrativa de Vicens, caracteritzat a grans trets per les trames que transcorren en un poble, amb protagonistes

28 *Op. cit.*, p. 90.

29 *Op. cit.*, p. 91.

30 VICENS, Antònia (1980). *La santa*. Barcelona: Laia, p. 65.

femenines generalment cobejoses d'una llibertat difícil i estructures socials, eclesiàstiques i familiars en contra, és *Primera comunió*. Publicat al 1980 també a l'Editorial Moll, aquest llibre suposa el retorn de Vicens al format del conte i és una mostra de la manera amb què l'autora ha evolucionat al llarg de quinze anys de bregar amb les paraules, de prendre decisions, d'escriure amb la màxima consciència possible: els esbossos plens de vitalitat i amb un estil proper a l'*arte povera* de *Banc de fusta* ara esdevenen relats de tall més fi, contes de guant blanc, textos escrits, sense cap escletxa de dubte, des d'una major economia del llenguatge i una planificació creadora llaurada amb els anys.

L'etapa de maduresa d'Antònia Vicens és a punt de començar.

V.

Corrupcions i èxodes: del camp a la ciutat

El període de creixement tancat amb *Primera comunió* (1980) és el preludi perfecte per a dos grans reconeixements: el Premi Ciutat de Palma de novel·la de l'any 1981, per *Quilòmetres de tul per a un petit cadàver* (1982), i el Premi Ciutat de València de narrativa per *Gelat de maduixa* (1984). A partir d'aquests dos títols, Vicens plasma en les seves obres els canvis que ha patit la seva vida, sobretot pel que fa al lloc de residència. Pot semblar un fet anecdòtic, però a partir de *Quilòmetres de tul per a un petit cadàver* el paisatge urbà és el predominant en el corpus de l'autora, així com una visible ànsia d'experimentació formal, que comentarem obra a obra. Antoni Vidal Ferrando explica d'aquesta manera els trets que caracteritzen aquesta etapa en el conjunt de la producció de Vicens: «desinhibició, personatges marginals o neuròtics, situacions insòlites, tocs d'humor i de colorit i de surrealisme i de postmodernitat».³¹

31 VIDAL FERRANDO, Antoni (23 de febrer del 2016). «Per molts anys, Antonia!». *Nívol*. <<https://www.nuvol.com/llobres/per-molts-ansys-antonia-33565>>

Quilòmetres de tul per a un petit cadàver (1982) n'és un bon exemple. És el dietari que escriu una dona de mitjana edat, nascuda a un poble i resident a la ciutat, per encàrrec del seu psicoterapeuta. Una història d'infelicitat i de frustracions perpètuas, arrossegades com la coa d'un estel fins a la consulta d'aquest professional, que toca per primera vegada de manera central en l'obra de Vicens un dels temes que no la tornaran a abandonar, d'una manera o una altra: el de la salut mental. Si bé a *La santa*, com ja hem dit, el personatge de la boja abocada a la finestra tenia un paper important en la trama, a *Quilòmetres de tul...* la fina línia entre el deliri i la salut mental és la que sosté tota la història, fins al punt que el lector arriba a dubtar si els idil·lis que la protagonista del llibre manté amb el seu terapeuta, així com altres aventures que experimenta en l'àmbit de la família, la parella o les amistats, són reals o pura invenció. Naturalment, el llibre no n'aporta la resposta. Seria trair el que en podria ser el propòsit primer.

Gelat de maduixa (1984) sembla recórrer els mateixos vials, tot i que des d'una aproximació estilística molt diferenciada: aquesta novel·la és el flux de consciència de bona part dels assistents a un funeral, el de na Milaneta, una jove bellíssima i ingènua assassinada en el si d'un poble mariner. I si bé l'obra transcorre en l'àmbit rural, podem aplegar-la sense dubtar dins aquest segon bloc en l'obra de Vicens, so-

bretot per la voluntat formal que conté: a *Gelat de maduixa* Vicens posa en pràctica una escriptura al marge de les normes gramaticals, hi fa un ús lliure del fraseig i dels signes de puntuació en pro de l'expressivitat, i ho fa, a més, amb un estil clarament deutor del flux de pensament woolfià –fa pensar en *Les ones* (1931), per exemple– o bé l'explosió d'imatges que és el *Retrat de l'artista adolescent* (1916) de James Joyce. Així doncs, una Vicens en estat de gràcia fa saltar la veu narrativa d'una ment a una altra sense avisar-ne de cap manera el lector, sense prerrogatives ni escarafalls, per tal de suggerir l'ambient d'ecos i sentiments esquerdats que s'aplega al funeral de la jove.

Cal fer l'apunt, d'altra banda, que aquests són els anys en què la relació de Vicens amb el seu fins aleshores marit arriba a la seva fi després d'un divorci, cap a meitat dels anys vuitanta. El seu fill Hèctor ja té deu anys, ella gaudeix de la independència econòmica que li aporta la seva feina a L'Ocell de Foc i es troba en un moment de plenitud creadora després de la represa de l'activitat literària. L'autora de Santanyí, trasplantada a la ciutat i més amb ella mateixa que mai, poua en l'ànima humana amb totes les seves ombres, sense clemència. Les obres d'aquest període en són una mostra gairebé indiscutible.

El següent llibre de Vicens és la novel·la *Terra seca* (1987), on l'autora, immersa de ple en l'univers de la sofisticació aparent de la vida urbana i neoliberal

ral, fa un retrat visionari de l'adveniment de les noves forces polítiques i de la seva potencial corrupció. Escrita amb una prosa suggestiva i pastosa per tal d'emular la lentitud del pas del temps durant èpoques d'escassetat d'aigua, *Terra seca* és la història d'un polític corrupte, cara visible d'una nova força populista que ben bé podria comparar-se amb nombroses opcions polítiques que han succeït el text, i el seu matrimoni frustrat, l'esdevenir d'una terra que s'ha venut al turisme i que ha perdut tota font de felicitat i d'integritat moral. En certa manera, la cadència de *Terra seca* podria ser comparable al disc ratllat que la dona del polític escolta, totalment anul·lada i enfonsada en la depressió, al seu xalet de luxe, on sí que compten amb una piscina: «El mar, el mar, el mar...», canta, com si l'aigua salada, que va i ve amb les ones, també servís per al consum humà.

És a la llum de trames com la de *Terra seca* que prenen sentit les següents paraules de Pilar Arnau, que destaca «l'univers profundament impregnat del context ideològic, del moment històric i de l'espai social en què es desenvolupa»³² la producció literària de Vicens. Una obra lligada umbilicalment i amb un caràcter absolutament visionari al món que descriu, i a

32 ARNAU i SEGARRA, Pilar (1999), «L'experiència religiosa femenina a l'obra d'Antònia Vicens». A: *Homenatge a Arthur Terry* (vol. 2, p. 313-333). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 314.

la inversa. No debades, Àlex Broch també destacà el caràcter pioner d'aquest títol de l'autora de Santanyí: vint anys després d'haver encetat l'anomenada Generació dels setanta amb *39° a l'ombra*, Antònia Vicens és la primera autora que, passada la dictadura, retrata «un dels primers polítics frustrats i fracassats de la novel·la catalana contemporània».³³

Mèrits a banda, el següent títol que Vicens publica, *Vocabulari privat* (1993), escrit conjuntament amb Josep Maria Llompart, és una autèntica peculiaritat en l'obra de l'autora. Comprès per articles apareguts setmanalment al llarg dels dos anys anteriors al *Diario de Mallorca*, *Vocabulari privat* és un recorregut per la infància, per les primeres lectures, pels primers records, per la joventut i per l'eclosió creativa de dues figures plenes d'afinitats personals però amb recorreguts vitals ben diferents: una dona i un home, una narradora i un poeta, la filla d'una família humil i el fill d'una família benestant. Dos mons que es duen bé però que a estones xoquen, i contribueixen, d'aquesta manera, no només a oferir un repàs memorialístic per les vides de dos dels escriptors més prominents de la literatura catalana del segle XX, sinó també el retrat d'una Mallorca amb moltes cares, massa traumes, diverses vies

33 BROCH, Àlex (setembre de 1989). «Antònia Vicens o la frustració dels personatges quotidians». *Serra d'Or*, núm. 357, Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 50-51.

d'escapament i, finalment, maneres ben personals d'entendre i de viure el fet artístic. L'obra, de fet, compta també amb la malaurada excepcionalitat de ser el primer llibre pòstum de Llompart, ja que morí poc abans de la seva publicació a Columna, impulsada per Àlex Susanna. Aquesta obra, segons com, fou el primer homenatge que Vicens li pogué retre després del seu traspàs.

I una excepcionalitat en pot dur una altra, i una altra, i encara tres més: els llibres que publicà Vicens fins a finals dels anys noranta poden esser interpretats com a encàrrecs o bé com a autèntiques excepcions en la trajectòria que havia seguit fins ara, mostres clares de l'experimentació d'aquesta nova etapa. *L'àngel de la lluna* (1997), un llibre infantil, n'és la primera, però el seguiren *Massa tímid per lligar* (1998), un llibre per a joves, tot i que la mateixa Vicens és ben conscient que la bona literatura ha de ser per a totes les edats, i *Quan un home s'enamora* (1998), una *nouvelle* rosa que l'autora publica sota el pseudònim de Julita d'Ayrerosa a la col·lecció «El Mèdol», de Tarragona. Textos que algú podria tenir la temptació de llegir com a obres menors, però que contribueixen, sens dubte, a dibuixar el paisatge mental de l'autora en aquells anys: la recerca constant d'una altra manera d'impactar el públic, la fugida de qualsevol camí fresat, la voluntat clara d'una escriptura sense cap limitació.

Febre alta (1998) és el seu retorn cap a la novel·la convencional, per dir-ne d'alguna manera. És la història de tres dones, Dèlia, Aiona i Damiana, unides d'una manera o una altra per un home, Gonçal, i el seu jardí. Una novel·la tòrrida i plena de dramatisme que radiografia una vegada més, i sense cap clemència, el context social en què s'insereix: és, segurament, un dels títols de Vicens que millor retrata les xacres del patriarcat i que ho fa, a més, a través d'una perspectiva de gènere molt clara. Són les dones, a *Febre alta*, les que prenen la veu. És la seva perspectiva, i no la del privilegiat, la que l'autora decideix presentar-nos.

El següent títol que Vicens publica és *Lluny del tren* (2002), que queda finalista del Premi Ramon Llull de novel·la. *Lluny del tren* presenta una constel·lació de personatges ben peculiar: Cecília, una dona entre la joventut i la mitjana edat, contreu el VIH després que el seu company li hagi estat infidel de manera reiterada amb altres homes, i arriba a desenvolupar la sida en unes condicions que la situen en una mena de llimbs entre la lucidesa i el deliri total. L'acompanyen diversos personatges que probablement suposen la cúspide de l'originalitat, en aquest sentit, en l'obra de Vicens: una miss obsessionada per encaixar dins els cànons de bellesa i per ser estimada, una pitonissa, un cuiner, el mateix company de Cecília i la seva cosina, que la protagonista té idealitzada fins al punt que li deu el títol de la novel·la.

Enmig de les seves al·lucinacions, en què àngels li compareixen i li fan la guitza, uns àngels que només callen si Cecília beu alcohol fins a estabornir-los, persegueix el rastre que va deixar una cosina seva durant la seva adolescència, quan va fugir de l'entorn familiar que la reprimia voretant amb una maleta a la mà les vies de ferro d'un tren. Amb la ment descarrilada, sense cap altre equipatge que un cos en decadència i una ànima plena de remordiments, Cecília convida el lector a endinsar-se en un autèntic viatge cap al qüestionament de la salut mental i dels fonaments morals que sustenten institucions tan centrals en la societat contemporània com són la parella, la fidelitat sexual o la pertinença a una xarxa de cures.

Un altre aspecte que converteix *Lluny del tren* en una obra original pel que fa a les qüestions temàtiques que planteja, és la decisió de Vicens d'escriure sobre sexualitats no normatives des d'una perspectiva poc comuna en la literatura catalana:

És un tema o un drama que havia vist de prop. Tenia amics –ara alguns ja no hi són– que em contaven que no varen poder ser joves. Varen haver d'anar-se'n a l'estranger. Si un era homosexual i la gent ho sabia el discriminaven i l'Església el condemnava a la part més sinistra de l'infern.

El meu amic en Pau Fornés, per exemple, un pintor que va ser molt famós els anys setanta i avui es té

massa oblidat, em contava com va haver de partir. I amb ell, tants altres m'ho confessaven, com també els escriptors Guillem Cabrer i Llorenç Moyà, que varen esperar que es morís sa mare per manifestar la seva homosexualitat. Havien de dur una vida fingida davant la família i els amics, davant tota la societat, i això em semblava molt injust.

Estant a l'hotel, a Cala d'Or, també vaig conèixer unes quantes històries entre dones. Les veia i s'amagaven. L'amor per a elles era com un autoexili, un viure furtiu. Em creava angúnia, que s'haguessin d'amagar. Ni en temps de vacances es podien mostrar tal com eren.

És un tema [...] que ha anat apareixent a algunes de les meves obres perquè era un tema que hi era, candent en la nostra societat com una més de tantíssimes hipocresies. I crec que ja ho he repetit un parell de vegades, sempre parl sobretot d'allò que no m'agrada, que pens que no hi hauria de ser. La repressió és una màquina de crear víctimes, com na Milaneta de *Gelat de maduixa*, com na Miquela de *Material de fulletó*.³⁴

La següent novel·la de Vicens, *Ungles perfectes* (2007), és segurament un dels seus textos de caràcter més purament urbà, i ho és també perquè tracta un tema a punt d'esclatar als nassos de la societat mallorquina

³⁴ PORTELL, Sebastià (2016). *Antònia Vicens. Massa deutes amb les flors*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 83.

de principis del segle XXI: pocs mesos abans que es destapi l'escàndol del narcotràfic que representa la Paca, reina de la cocaïna al barri ciutadà de Son Banya, Vicens escriu una mena de *thriller* amb tintures *pop*, molt almodovarià, sobre dues dones que es veuen immersides en una trama de tràfic de drogues a escala internacional. Són Isabel i Carmen, dues amigues que es varen conèixer treballant juntes com a *show girls* en un local avui tancat, que pateixen les conseqüències de pertànyer a una de les baules més dèbils de la cadena tròfica capitalista.

En un estudi inclòs a *Davant el fulgor. Per a entendre l'obra d'Antònia Vicens* (2018), Sebastià Perelló ho explica d'aquesta manera:

Tot sembla malmenat en aquest llibre, l'illa, el paisatge, la ciutat. Coses i gent que han perdut el seu lloc, que tot i ésser aquí no l'han trobat. I més gent, gent que passa. I és en aquesta novel·la on he trobat una de les millors definicions de l'illa des de Bearn. *Cacatues i una fira d'atraccions*. I al fons, un cementiri. És des del fossar que envesteix la novel·la, no cal oblidar-ho. També planeja sobre el llibre la sensació de quan t'han deixat escurat. Terres escurades. Entre un món perdut del qual volies fugir i la impressió que amb el canvi no ha quedat res. I a les portes compareix un cadàver. Algú que podria ser la teva filla, els que vénen després. La selva ja és el disseny d'uns pantis. Personatges que cer-

quen sobreviure entre els retrets fantasmes i la noció vaga que els persegueix una acusació en una mena de judici permanent.³⁵

La darrera novel·la de l'autora publicada fins avui és *Ànima de gos* (2010), una *nouvelle* que ressegueix el vagareig d'un assassí de dones al barri del Terreno de Palma a través dels ulls del seu ca de bestiar. En una línia similar a la de *Flush* (1933), de Virginia Woolf, o de *Timbuktu* (1999), de Paul Auster, *Ànima de gos* és un exercici de subjectivació *humanimal* que pretén acostar el lector a les més baixes passions d'un personatge entre la humanitat i l'animalitat, prop de la violència i la catarsi sexual, entre la pulsio de mort i el desig més bàsic. Si a *Febre alta* i a altres obres l'autora denunciava les vergonyes del patriarcat a través de la veu de les supervivents, a *Ànima de gos* fa una passa més enllà i s'atreveix a textualitzar-les des d'una mirada neutra, allunyada de qualsevol moral, basada en la percepció olfactiva, auditiva i visual: la d'un ca.

Arribats a aquest punt, podria semblar que el recorregut per l'obra d'Antònia Vicens ha arribat a la seva fi, però aquesta només és una afirmació parcial: entre l'escriptura d'*Ungles perfectes* i *Ànima de gos*,

35 PERELLÓ, Sebastià (2018). «El ram i cacatues». A: *Davant el fulgor. Per a llegir l'obra d'Antònia Vicens* (ed. Sebastià Perelló i Sebastià Portell). Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 88.

dues de les cotes més altes de la seva segona etapa narrativa, s'ha produït un fenomen que ha canviat de dalt a baix la trajectòria de l'autora. Per entendre'l haurem de fer marxa enrere fins al mes d'agost de l'any 2006.

VI.

Poeta jove als seixanta-cinc

morir-te encara no tens massa
*deutes amb les flors*³⁶

No és gaire comú que un autor comenci a escriure poesia després de quaranta anys de trajectòria narrativa a l'esquena. Ben sovint és el camí invers, precisament, que segueixen molts escriptors: publicar uns quants llibres de poesia experimental i amb versos molt esmolats, molt cridaners, gairebé pamfletaris, abans de complir la quarantena per després redimir-se amb el gènere rei: la novel·la.

Ja hem vist, però, que Vicens posa en pràctica la dita popular mallorquina com ningú: «a ser com els altres sempre hi són a temps». Deixarem que sigui ella mateixa qui expliqui aquesta transfiguració:

³⁶ VICENS, Antònia (2015). *Fred als ulls*. Barcelona i Vic: Eumo - Cafè Central, p. 39.

Hi havia gent que em deia que quan una persona té prop de setanta anys i ha escrit narrativa tota la vida se suposa que un canvi a la poesia ha de ser un acte de profunda reflexió, de maduresa. I em sap greu decebre'ls, però en el meu cas no va ser així.

Lovely em va caure al damunt de cop i volta, com una pluja sobtada, i no m'havia plantejat en cap moment escriure poesia.

Era el 3 d'agost de 2006, a les dotze del migdia, davall una ombrel·la a una terrassa de ca meva. Em varen començar a venir totes aquelles imatges i en lloc de dinar jo escrivia. El meu fill Hèctor i na Maria Gomila hi eren i em deien: «I què fas tan afuada escrivint?» I jo els contestava «Em cauen poemes, em cau la vida...» Després ho vaig rumiar: coincidia que feia tres anys que mon pare havia mort. No havia plorat, quan va morir, tenia noranta-tres anys i ell, de feia temps, passava molta pena que les cames el deixassin, de no poder caminar, de perdre autonomia. I va morir just abans d'aquesta decrepitud total. Quan es va morir vaig estar contenta, vaig pensar que havia tengut sort, ja que hauria estat molt desgraciat.

Tres anys després, com dic sempre, em varen caure les llàgrimes per la seva mort en forma de versos.³⁷

O, com ella mateixa confessa en una entrevista amb Anna Ballbona, «la meva vida em va començar a

37 PORTELL, Sebastià (2016). *Antònia Vicens. Massa deutes amb les flors*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 89-90.

caure a trossos i la poesia era un recipient més adequat que la prosa per agafar-los. Em cauen els versos i intent agafar-los».³⁸

Un dol, una revelació estiuenca, un gir imprevist que, de sobte, ho canvia tot. Antònia Vicens té seixanta-cinc anys i s'acaba de convertir, gairebé sense adonar-se'n, en una poeta jove. Altra vegada, el camí per recórrer és nou, excitant i perillós alhora.

Lovely apareix l'any 2009 i desperta un rebombori similar al que havia causat *39º a l'ombra*: una narradora experimentada, començant a fer versos? Com així s'hi posa ara? Per què? Torna la pregunta que citava Alice Munro: «Qui et penses que ets?» Vicens escriu *Lovely* des del dol i el record del seu pare. És un viatge sensorial, a través d'una autèntica poètica dels objectes, cap als seus anys d'infantesa, cap a la misèria material i moral de la postguerra, cap a l'educació anèmica que rebé tota una generació, cap a la idiosincràsia particular d'una família, la seva, que bé podria extrapolar-se a qualsevol casa mediterrània del moment.

El llibre és precedit per un «Pòrtic» on l'autora, ara poeta, convida el lector a fer un viatge a través de la memòria, a través de *la pell dels seus records*, i co-

38 BALLBONA, Anna (22 de juny del 2015). «Antònia Vicens: “La poesia em va caure a sobre, com una ruixada de pluja sobtada”» (entrevista). *El Temps*. Barcelona. <<http://www.eltmps.cat/ca/noticies/2015/06/antonia-vicens-la-poesia-em-va-caure-a-sobre-com-una-ruixada-de-pluja-sobtada-10460.php>>

mença així a rememorar vida a través de diversos objectes: la màquina d'escriure, la bicicleta, les sabates del pare, la cullera que li dona el menjar quan encara és petita.

Dolors Miquel també en remarca la importància del record:

A Lovely, la memòria es torna arqueològica, el vers enlaira els edificis del passat, d'entre les ruïnes, el vers s'aixeca poderós, tan poderós que sembla dissoldre la realitat. Les paraules, en la seva emotivitat veritable, ens tornen al món i ens tornen el món d'Antònia Vicens. El present esdevé el present d'abans, l'ara manifest. El temps, descol·locat del seu contínuum, esdevé fluid, inconsistent, inhàbil... Les coses es reconstrueixen, perquè mai s'han esvanit; eren dins les paraules. Com l'ànima és dins del cos. D'aquesta invisibilitat altíssima neixen els llibres i la necessitat poètica d'Antònia. Directes, primitius, són el poble, el són, el reviu. Com en l'obra de Salvat-Papasseit, de qui ella en cita fragments del poema «Quin estel la meva grua» al principi i a la fi del poemari; o com en aquells poemes de Vicent Andrés Estellés, fets poble i menjar de poble.³⁹

39 MIQUEL, Dolors (2018). «Arqueologia d'una inexistència. *Lovely*». A: *Davant el fulgor. Per a llegir l'obra d'Antònia Vicens* (ed. Sebastià Perelló i Sebastià Portell). Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 73.

Val a dir que és en aquest llibre, precisament, que apareix publicat per primera vegada el cèlebre poema «La meva primera llibreria»:

Era de caoba vermella
amb portes vidrieres
de vidres fumats
i rivets de laca
blancs.

Un metre d'alçada
per un metre cinquanta d'amplària.
Tres prestatges de vint.

Vàrem rompre la guardiola de terrissa
i tot un capvespre de gener
per anar a comprar-la.

Aviat a casa varen anar arribant Albert Camus. William
Faulkner. Virginia Woolf. Víctor Català. Carson
MacCullers. I James Joyce amb el seu *Retrat
d'un artista adolescent* que
em va crear una úlcera
a la ploma.

A poc a poc deixava
de ser moble
i passava a Santuari.
La llibreria.

Les pregàries de la nit
les feia davant el cor obert de la fusta
i no davant el Cordejesús amb els ulls girats
de damunt la capçalera del llit.

A la mare
que no havia obert mai un llibre
també l'amarava de devoció. La llibreria.

Llibres a una casa de pobres!

Religiosament es cuidava que la pols
no es fiqués per les escletxes i envaís el paper.
Que els polls dels llibres
no espipellessin les lletres.

En canvi el pare calcigava estufera
quan hi passava per davant.

Satisfet d'haver pogut comprar
la mar a la seva filla.⁴⁰

L'aventura en vers de l'autora, però, no s'acaba aquí. Quatre anys després publica *Sota el paraigua el crit* (2013), que d'alguna manera podria esser interpretat com el contrapunt espiritual del caràcter tan matèric del llibre anterior. Vicens ho explica així:

40 VICENS, Antònia (2009). *Lovely*. Palma: Moll, 46-48.

Sota el paraigua el crit va anar apareixent com un degoteig després d'escriure *Lovely*. Com una necessitat d'higiene a nivell de ment i d'ànima (*Lovely* és més material, més la pell, més el camí, més l'aprenentatge). Es podria dir que *Lovely* és el cos i *Sota el paraigua el crit* és l'ànima.⁴¹

D'altra banda, *Sota el paraigua el crit* beu també d'un altre dol, que és el que Vicens pateix arran de la mort de la seva mare. El llibre efectua un recorregut, si bé lateral i de manera força abstracta, per la seva relació, i aprofita per tractar temes com la mort, l'agonia, la malaltia, el que Maria Antònia Massanet ha definit com una «ètica de la cura»,⁴² la depressió o l'escriptura. També per aprofundir en la noció bíblica de la segona mort:

Un altre pic es va asseure
en una roca de la cala. Tu remaves
i la barca es va paralitzar
i les ones es van paralitzar. Llavors

41 CERVERA, Jordi (17 de desembre del 2013), «Sota el paraigua el crit -Antònia Vicens», a l'espai *El blog d'en Jordi Cervera*, de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals. <<http://blogs.ccma.cat/jordicervera.php?itemid=52371>>

42 MASSANET, Maria-Antònia (2018). «Crits i silencis, violències i ètica de la cura. La poesia d'Antònia Vicens des de la perspectiva de gènere». A: *Davant el fulgor. Per a llegir l'obra d'Antònia Vicens* (ed. Sebastià Perelló i Sebastià Portell). Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 63.

va revenir el moviment
la vida. Va ser quan ell va emprendre
el retorn cap a l'infern. A tothora
deia: ja només sóc el perfil del meu cos

quan el sol bondadós el dibuixa
per a tu. Si no dius fort el meu nom
em condemnes per sempre.⁴³

És a *Sota el paraigua el crit* que Vicens proposa una
de les poques poètiques que ha escrit mai:

Acabes vinclant l'esquena davant la pàgina en blanc.
Si no escrius les paraules t'esclaten
dins la boca

t'inunden els pits

les entranyes. Tu

que cada dia obres les finestres perquè
entri el desig. O com es digui matar
la set d'estar en gràcia.⁴⁴

El següent llibre de poesia que Vicens publica és *Fred
als ulls* (2015), estretament marcat per les circumstàn-
cies personals que pateix mentre l'escriu: una malal-
tia ocular li impedeix llegir, veure-hi bé, i passa uns
mesos, gairebé un any, sota l'amenaça de perdre la

43 VICENS, Antònia (2013). *Sota el paraigua el crit*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 43.

44 *Ibidem*, p. 13.

visió d'un ull per complet. És davant aquest horitzó que Vicens passa els dies estirada al sofà de casa, escolta Wagner i els grans, abraça la companyia dels seus dos cans, Pin i Lord, i deixa que sigui la vida de casa, la del balcó, la del seu petit corral al barri del Terreno, les que inundin els versos.

Ella mateixa, en diverses entrevistes, defineix *Fred als ulls* com un viatge a l'inconscient, i això potencia encara més les ressonàncies que tenen tots els seus versos. El jardí de què parla pot esdevenir un món sencer; els ulls, una manera d'observar la vida:

perquè has arribat a un saltant de la teva vida que quan
algú et demana de què passes gust contestes
sóc feliç el dia de la setmana que canvio
els llençols i el llit fa olor
d'infància⁴⁵

Són, els de *Fred als ulls*, poemes epigramàtics i concisos, en què fa de bon pouar. I en què Vicens també proposa, si bé de manera relativament velada, altres poètiques: «per la picada d'una pua de card // has sabut que tu ets / el jardiner»,⁴⁶ declara.

El darrer llibre de poesia de Vicens publicat fins avui és *Tots els cavalls* (2017), que la va fer mereixedora del Premio Nacional de poesia del Ministerio

45 VICENS, Antònia (2015). *Fred als ulls*. Barcelona i Vic: Eumo - Cafè Central, p. 10.

46 *Ibidem*, p. 15.

de Cultura de l'estat espanyol. Un llibre que, altra vegada, s'endinsa en el subconscient, en allò oníric, fins al punt de convertir-se, ben probablement, en el text més surrealista de l'autora.

Tots els cavalls pot esser llegit com un conjunt de poemes però també com un conte, o com un poema llarg, a la manera d'algunes de les creacions de Wisława Szymborska o del *Poema a la durada* (1986) de Peter Handke. Narra o poetitza la història de la família de Diable, un home en plena agonia, mentre la ciutat on viu està essent envaïda pels cavalls de l'apocalipsi, blancs, vermells, negres i grocs, que salten entre els terrats i violen les dones. La companya de Diable mira de trobar les seves filles, però elles no contesten i es veu condemnada a vagar entre una Palma postapocalíptica i els seus records més agredolços.

A partir d'una lectura de *Tots els cavalls*, Joan Duran i Ferrer defineix així la poètica de l'autora:

En la poètica d'Antònia Vicens, la pèrdua i el record constant, reincident, d'allò del qual hem estat desposseïts per mor del fat del viure, se'ns fan palpables a través d'un corpus d'objectes que els poemes de l'autora eleven a la categoria de símbols, i que ja han esdevingut estigmes del seu estil literari: els llençols, els cans i els ocells, els nins, les cambres buides. I la sabata desaparellada, que en més d'un passatge del poemari ens impregna d'aquesta necessitat de recuperar quelcom imprescindible i, alhora, de la

impossibilitat de recórrer qualsevol camí invers al de la mort sense el perill de malferir-nos i de coixejar. Perquè totes les pèrdues ens condicionen el futur des del moment en què ens embriaguen amb el miratge de poder recuperar-les.⁴⁷

Sens dubte, aquest volum és un dels cims de Vicens pel que fa a la presència d'un binomi familiar en la seva trajectòria, el que comprenen la bellesa i el dolor, allò sublim:

Just obrir les persianes florien gladiols
i roses silvestres n'agafava un ram
m'omplia els cabells de pètals fins
que cavalls desbocats
em varen potejar el ventre.⁴⁸

O bé:

Els cavalls peüngles sangonoses ungles
a la pell bromera a la boca es fiquen
a les cases violen les dones mentrestant
jo reclosa en una pallissa
m'aliment de farratge
la panxa inflada a punt de donar
a llum un pollí.

47 DURAN I FERRER, Joan (2018). «La promesa dels cavalls». A: *Davant el fulgor. Per a llegir l'obra d'Antònia Vicens* (ed. Sebastià Perelló i Sebastià Portell). Palma: Lleonard Muntaner Editor, p. 34.

48 VICENS, Antònia (2017). *Tots els cavalls*. Barcelona: LaBreu Edicions, p. 23.

El viarany poètic de Vicens no ha acabat, ja que hi ha un nou volum en premsa a punt de ser publicat enguany per LaBreu Edicions, però aquests quatre títols ja certifiquen que qualsevol edat pot ser pertinent per convertir-se en poeta jove.

Com diu en els versos que enceten aquest apartat, Vicens té massa deutes amb les flors, amb la bellesa. Nosaltres, amb el caràcter visionari, tenaç, tossut com el cactus de Salvà, a voltes, de la seva creació.

VII.

Antònia presidenta

No seria de justícia donar per acabat aquest recorregut per la trajectòria d'Antònia Vicens sense remarcar el seu paper com a autora compromesa amb la societat on viu. El seu rol com a escriptora ha basculat entre una ferma decisió d'aïllament gairebé eremític, ja sigui a Cala d'Or, en la joventut, o al barri del Terreno, a Palma, en els anys de maduresa, i un profund compromís amb les lluites socials, culturals i lingüístiques del país.

És per aquest motiu que l'autora no ha dubtat a fer valer l'altaveu que li han suposat els mitjans de comunicació i la seva projecció pública com a escriptora per defensar causes justes com la normalització lingüística, la lluita contra la violència masclista o la lluita pels drets dels animals, entre d'altres.

N'és un exemple el seu rebuig de la Medalla Ramon Llull del Parlament de les Illes Balears, l'any 2004, en protesta per les males pràctiques del Go-

vern de Jaume Matas en política lingüística. Aquesta és la carta que l'autora va adreçar a Pere Rotger, aleshores president de la cambra:

Molt Honorable Sr.

M'adreç a vós com a president del Parlament de les Illes Balears; vos vull agrair, a vós i a tots als grups parlamentaris que, per unanimitat de la Junta de Portaveus, se m'hagi proposat, pel conjunt de la meua obra literària, per al Premi Ramon Llull de la Comunitat Autònoma. Consider que el Parlament és l'organisme on són representades totes les forces polítiques de les Illes elegides democràticament i que, per tant, simbolitza la voluntat i el sentiment del poble. Però, qui m'ha d'entregar el guardó és el President del Govern Balear que, últimament i conjuntament amb el Govern de l'Estat, està portant a la pràctica una política de persecució de la llengua catalana, que és la pròpia de les Illes Balears, i la llengua en què m'expres.

Un govern que, ara mateix, dictamina, sense escoltar les universitats, que el valencià i el català són llengües diferents, i que sembla que té com a objectiu que el català sigui, de cada vegada més, una llengua socialment desacreditada, una llengua prescindible. I, una llengua que no té plena presència en la societat del seu país, una llengua que no s'ensenya amb normalitat, és una llengua que es mor.

Per tant, vos vull comunicar la meva decisió de no assistir a la cerimònia d'entrega dels guardons el proper diumenge dia 29, dins el marc dels actes commemoratius del Dia de les Illes Balears. Assistir-hi seria desfer un camí que m'ha costat anys i suor del cor. Esper que la meva actitud s'entengui com una expressió del meu desassossec i la meva preocupació pels conflictes lingüístics, culturals i urbanístics que, d'una manera per mi incomprensible, sacsegen les Illes i la meva sensibilitat.

Com a ciutadana, vos puc dir que duc dol perquè les meves arrels i tot allò que m'identifica amb el meu entorn i m'obre cap a la comprensió d'un món universal està en perill.

I, com a escriptora, sent que se m'està desposseint de la meva eina més preuada: les paraules.

Cordialment,

Antònia Vicens

Palma, 25 de febrer de 2004

Dins i fora de l'escriptura, Vicens duu la coherència per bandera i la concessió d'un honor tan gran com aquest no n'és una excepció. Com no ho ha estat el discurs que l'autora ha mantengut davant tots i cadascun dels reconeixements cívics i institucionals que ha rebut en els últims anys: la Creu de Sant Jordi (1999), el Premi Nacional de Cultura de la Generali-

tat de Catalunya (2016), la Medalla d'Or de l'Ajuntament de Palma (2016), la Medalla d'Or de l'Ajuntament de Santanyí (2016), el Premi 31 de Desembre - Josep Maria Llompart de l'Obra Cultural Balear (2016), el Premi Cavall Verd al millor llibre de poesia de l'any de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (2018), el Premio Nacional de Poesía del Ministerio de Cultura espanyol (2018) o el mateix Premi Jaume Fuster a la seva trajectòria, gràcies al qual avui podeu llegir aquest «Retrat».

Però no és amb els reconeixements que es mesura l'impacte d'un escriptor en la societat, sinó a través de les seves obres i també a través de la seva tasca extraliterària, que també és professional. En el cas de Vicens cal destacar el seu paper clau en l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, de què va ser, precisament, la primera presidenta dona. Va ser l'any 1998 i va ser nomenada arran del traspàs sobtat de Jaume Fuster, si bé en les següents eleccions de l'entitat ja no es va presentar com a candidata a aquest càrrec i va ser rellevada per Jaume Pérez Montaner.

En tot cas, el càrrec que l'autora de Santanyí va desenvolupar amb una certa estabilitat va ser el de vicepresidenta de l'Associació a les Illes, concretament des de l'any 1997 fins al 2004. Aquests vuit anys d'activitat li permeteren posar en marxa iniciatives com el disseny d'un nou plantejament dels Pre-

mis Cavall Verd de poesia, del qual són hereus els guardons que avui coneixem, o de tot un seguit de campanyes en defensa de la dignitat dels escriptors, de la necessitat de remunerar la nostra tasca o de la unitat de la llengua catalana.

Aquest és el balanç que ella mateixa en fa a *Antònia Vicens. Massa deutes amb les flors* (2016):

Vaig pensar, amb els companys de la junta, que els Premis Cavall Verd necessitaven més visibilitat, que passaven molt desapercebuts. Així, vàrem introduir el sopar a més d'organitzar unes jornades literàries i de fer l'itinerari d'un escriptor ja gran i un debat entorn de l'obra dels que ja no hi són.

S'ha de dir que amb el Consell Insular de Mallorca vàrem signar un conveni econòmic que ens va permetre poder fer les activitats dels Premis Cavall Verd. Ho vàrem tenir fàcil; hi havia en Cecili Buele de conseller de Cultura, després en Damià Pons. L'Ajuntament de Santanyí també hi col·laborava cada any, amb en Damià Rigo com a regidor de Cultura.

El dia que va morir en Blai Bonet la junta de l'AELC a les Illes estava reunida precisament parlant dels Premis Cavall Verd i vàrem acordar afegir el Premi de Narrativa Blai Bonet. Només es va convocar un any o dos, no sé exactament per quin motiu l'AELC el va treure.⁴⁹

49 *Op. cit.*, p. 72.

No cal dir que gran part del llegat d'Antònia Vicens continua ben viu, avui encara, en el si de l'Associació.

De vegades pens que a totes les novel·les hi cerc la nina perduda que vaig ser. Hi ha una anècdota que crec que ho reflecteix. Tenia quatre o cinc anys un dia que vaig fugir de l'escola. El convent de les monges està devora d'una placeta que desemboca a la carretera que va a l'Alqueria Blanca i vaig partir a caminar. Caminar. Ja no es veien cases i començava a caure la fosca. Conten que em va trobar un pagès que, amb el carro i la mula, tornava de l'era i de cop i volta se li va aparèixer una nina rossa, grassoneta. Li va demanar on anava i la nina li va dir el nom d'un poble o d'un lloc que no existia.

Aquell home em va asseure damunt de sacs, i un pic al poble anava cridant de carrer en carrer: «Dones, alguna ha perdut una filla?». Quan va arribar al meu carrer, les dones varen sortir i varen dir: «Sí, és la filla de na Catalina Picornell».

Antònia Vicens a
Antònia Vicens. Massa deutes amb les flors (2018).

Bibliografia de l'autora

Novel·la

1968. *39º a l'ombra*. Barcelona: Selecta, 407.
1971. *Material de fulletó*. Palma: Moll, «Raixa», 85.
1974. *La festa de tots els morts*. Barcelona: Nova Terra, 21.
1980. *La santa*. Barcelona: Laia, «Les Eines», 60.
1982. *Quilòmetres de tul per a un petit cadàver*. Barcelona: Laia, «Les Eines», 82.
1984. *Gelat de maduixa*. València: Fernando Torres.
1987. *Terra seca*. Barcelona: Planeta, «Ramon Llull. Sèrie novel·la», 24.
1997. *L'àngel de la lluna* (infantil). Barcelona: Baula, «Sèrie Blava».
1998. *Febre alta*. Barcelona: Edicions 62, «El Balanci», 321.
1998. *Massa tímid per lligar* (juvenil). Barcelona: Baula, «La Llum del Far», 13.

1998. *Quan un home s'enamora* (sota el pseudònim de Julita d'Ayreros). Tarragona: El Mèdol, «Rosa de Pitiminí», 10.
2002. *Lluny del tren*. Barcelona: Destino, «L'Àncora», 157.
2007. *Ungles perfectes*. Barcelona: Proa, 448.
2010. *Ànima de gos*. Palma: Moll, «Raixa», 193.

Poesia

2009. *Lovely*. Palma: Moll, «La Balenguera», 149.
2013. *Sota el paraigua el crit*. Palma: Lleonard Muntaner, «La Fosca», 17.
2015. *Fred als ulls*. Barcelona i Vic: Eumo - Cafè Central, «Jardins de Samarcanda», 75.
2017. *Tots els cavalls*. Barcelona: LaBreu, «Alabatre», 77.
2020. *Si no dius fort el meu nom em condemnes per sempre* (antologia). Lleida: Pagès, «Tria Personal», 4.

Narrativa breu

1968. *Banc de fusta*. Palma: Moll, «Les Illes d'Or», 92.
1980. *Primera comunió*. Palma: Moll, «Raixa», 118.
2005. *Tots els contes*. Pollença: Edicions del Salobre, «Els argonautes», 1.

2017. «Rates». A: *Cremen cels* (amb Míriam Cano i Martí Sales). Barcelona: LaBreu, «Cicuta», 16.

Memòries

1993. *Vocabulari privat* (amb Josep Maria Llompart). Barcelona: Columna.

Traduccions a altres llengües

1988. *Tierra seca* (traducció al castellà de *Terra seca*, a càrrec de Carolina Rosés). Barcelona: Planeta, «Narrativa», 101.
2001. *39° im Schatten* (traducció a l'alemany de *39° a l'ombra*, a càrrec de Jenny-Petra Farian). Heidelberg: Elfenbein.
2007. *Verdorrte Erde* (traducció a l'alemany de *Terra seca*, a càrrec de Volker Glab). Frankfurt am Main: Valentia, «Mallorca Erzält. Literatur der Balearen», 8.
2007. *39° a la sombra* (traducció al castellà de *39° a l'ombra*, a càrrec de Jaume Pomar). València: Calambur, «Calambur Narrativa», 31.
2017. *Lovely* (traducció al castellà de *Lovely*, a càrrec de Carlos Vitale). Colloto (Astúries): Saltadera, «Oscuro Dominio», 4.

2019. *Todos los caballos* (traducció al castellà de *Tots els cavalls*, a càrrec de Rodolfo Häsler). Madrid, Buenos Aires i València: Pre-textos, «La Cruz del Sur», 1622.
2019. *Todos los cuentos* (traducció al castellà de *Tots els contes*, a càrrec d'Andrés Gastey). Madrid: Políbea, «Fuera de lugar», 2.
2019. *Todos os cavalos* (traducció al portuguès de *Tots els cavalls*). Brasília: Pergunta Fixar.

Textos autobiogràfics o assagístics

1998. «Nota de l'autora». A: *Antònia Vicens. Punt de lectura*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.
2004. «Antònia Vicens». A: *(Des)aiïllats: narrativa contemporània i insularitat a les Illes Balears* (ed. Margalida Pons i Catalina Sureda). Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
2008. «Poètica». A: *Paraula de narrador: Antònia Vicens*. «Paraula de narrador», 5. Palma: Conselleria d'Educació i Cultura i Direcció General de Cultura.
2014. «Poètica». A: *Amb accent a la neutra. Antologia de dones poetes a Mallorca*. (ed. Maria Antònia Massanet i Aina Riera). «Poesia», 32. Palma: Leonard Muntaner Editor.

Premis literaris

Premi Vida Nova al concurs literari de Cantonigròs de 1966 per *Banc de fusta*.

Premi Sant Jordi de novel·la 1967 per *39° a l'ombra*.

Premi Ciutat de Palma - Llorenç Villalonga de novel·la 1981 per *Quilòmetres de tul per un petit cadàver*.

Premi Ciutat de València de narrativa 1984 per *Gelat de maduixa*.

Finalista del Premi Ramon Llull de novel·la 1987 per *Terra seca*.

Premi Llegir en cas d'incendi al millor llibre de poesia del 2017 per *Tots els cavalls*.

Premi Cavall Verd de poesia (2018) de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana per *Tots els cavalls*.

Premio Nacional de Poesía (2018) del Ministerio de Cultura espanyol per *Tots els cavalls*.

Reconeixements institucionals i cívics

Creu de Sant Jordi (1999) de la Generalitat de Catalunya.

Premi Ramon Llull (2004) del Govern de les Illes Balears.

Premi Estrella Mostrejada (2015) de l'Associació Cultural Es Majoral.

Sòcia d'Honor de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (2016).

Premi Nacional de Cultura de la Generalitat de Catalunya (2016).

Medalla d'Or de l'Ajuntament de Santanyí (2016).

Premi 31 de Desembre - Josep Maria Llompart (2016) de l'Obra Cultural Balear.

Medalla d'Or de l'Ajuntament de Palma (2016).

Premi Vida i Lletres (2016) de Llegir en cas d'incendi.

Premi Jaume Fuster (2019) de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana.

Estudis i paratextos sobre l'autora

- ARNAU i SEGARRA, Pilar (1998). «Presentació». A: *Punt de lectura. Antònia Vicens*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.
- (1999), «L'experiència religiosa femenina a l'obra d'Antònia Vicens». A: *Homenatge a Arthur Terry*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CABRER, Guillem (1990). «39° a l'ombra o la càlida temperatura d'un cos literari». A: VICENS, Antònia. *39° a l'ombra*. Palma: Moll, «Biblioteca bàsica de Mallorca», 30.
- CAPMANY, Maria-Aurèlia (1980). «El difícil art de la prosa i l'aprenentatge d'Antònia Vicens». A: VICENS, Antònia. *Primera comunió*. Palma: Moll, «Raixa», 118.
- GUASCH, Maria (1996). «La Folla abocada a la fi-

nestra: simbologia de l'espai femení a *La santa d'Antònia Vicens*». A: *Actes del setè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica* (Berkeley, 1993). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

JOAN TOUS, Pere (2012), «Literatura i filiació: *Lovely* o la memòria poètica d'Antònia Vicens». A: *La literatura catalana del segle XX i de l'actualitat* (ed. Eberhard Geisler). Frankfurt: Peter Lang.

LLOMPART, Josep M. (1974). «Pròleg a la segona edició». A: VICENS, Antònia. *La festa de tots els morts*. Barcelona: Nova Terra, 21.

— (1980). «Pròleg». A: VICENS, Antònia. *La santa*. Barcelona: Laia, «Les Eines», 60.

PONS, Margalida (2006). «Antònia Vicens: crit, mudea, revolta. Notes sobre *Tots els contes*». *Lluc* (revista), núm. 849. Palma.

PERELLÓ, Sebastià i PORTELL, Sebastià (ed.) (2019). *Davant el fulgor. Per a llegir l'obra d'Antònia Vicens*. Palma: Lleonard Muntaner.

PONS ALORDA, Jaume C. (2018). *Antònia Vicens. 50 anys de 39° a l'ombra*. Barcelona: PEN Català.

PORTELL, Sebastià (2016). *Antònia Vicens. Massa deutes amb les flors*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.

— (2016). «Antònia Vicens: la primavera que perdura». A: *Antònia Vicens. Dilluns de poesia a l'Arts Santa Mònica*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.

SAMPOL, Gabriel de la S. T. (2005). «La força i la gràcia: la narrativa d'Antònia Vicens». A: VICENS, Antònia. *Tots els contes*. Pollença: Edicions del Salobre.

— (2015). «Epíleg». A: *Lovely*. Palma: Moll, «La Balenguera», 149.

VIDAL i TOMÀS, Bernat (1968). «Pròleg». A: VICENS, Antònia. *Banc de fusta*. Palma: Moll, «Les Illes d'Or», 92.

Aquest trenta-quatrè Retrat està patrocinat per

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Institució
de les Lletres
Catalanes

© Sebastià Portell

Primera edició: juny de 2020

Dipòsit Legal: B 12308-2020

ISSN: 1885-2742

Edita: Associació d'Escriptors en Llengua Catalana

Canuda, 6, 5è pis (Ateneu Barcelonès)

08002 Barcelona

www.escriptors.cat

aelc@escriptors.cat

Disseny: Dídac Ballester

Fotografia: Carme Esteve

Edició: Insòlit

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

Canuda, 6, 5è. 08002 Barcelona
93 302 78 28 · aelc@escriptors.cat · escriptors.cat

associació
d'escriptors
en llengua
catalana